

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії і екології
Кафедра ботаніки

**ФЛОРОЦЕНОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІДКІСНИХ ВИДІВ
ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «КОРСУНСЬКИЙ»**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала студентка 411 групи

Спеціальності 091 Біологія

Освітньо-професійної програми Біологія

Пожарова Ольга Борисівна

Керівник д.біол.,н., професор Ходосовцев О.Є.

Рецензент д.геогр.н., доцент Пилипенко І.О.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАХОВСЬКОГО РАЙОНУ	5
РОЗДІЛ 2. ЗМІНА ПРИРОДНИХ УМОВ ХЕРСОНЩИНИ ПІД ВПЛИВОМ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	17
РОЗДІЛ 3. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	20
РОЗДІЛ 4. ФЛОРОЦЕНОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОЗООЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «КОРСУНСЬКИЙ»	21
4.1. Загальна характеристика заказника «Корсунський».....	21
4.2. Флороценотична характеристика рідкісних видів заказника «Корсунський»	23
4.2.1. Рідкісні види судинних рослин	23
4.2.2. Угруповання рідкісних видів судинних рослин	33
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність теми. Для того, щоб зберегти ті крихти природи, які ще не повністю знищені людиною, треба працювати у напрямку створення об'єктів природно-заповідних територій. Нагальною потребою є збереження біологічного та ценотичного різноманіття природи. Однією з умов досягнення цього є переведення особливо цінних територій та окремих об'єктів в певний охоронюваний ранг. Серед таких найважливішими є території та об'єкти природно-заповідного фонду, в межах яких природні комплекси є найбільш захищеними. З розвитком України підвищується також і увага щодо заповідної справи, про що свідчать такі документи - Закон України «Про природно-заповідний фонд України», Указ Президента України від 10.03.1994 р. «Про резервування з метою наступного заповідання природних територій» та «Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні» [11,12, 23].

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. для Херсонщини передбачені такі показники заповідності: 01.01.2017 – 13,1 %; 01.01.2020 – 17,9 %), але на даний час відсоток заповідних територій в Херсонській області складає близько 12 %, але більше половини цієї площі є ще й морською акваторією.

Але проблема ще у тому, що більшість вже існуючих об'єктів ПЗФ Херсонщини не відповідають законодавчим нормам. Тому, крім створення об'єктів ПЗФ, нагальною необхідністю є вивчення сучасного стану уже існуючих об'єктів, оскільки більшість з них залишилися поза увагою. Тому тема роботи є дуже актуальною.

Метою роботи було вивчення рідкісних видів та їх флористичну приуроченість на території заказника «Корсунський», який розташований в Каховському районі Херсонської області.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати фізико-географічні умови Каховського району;
- проаналізувати зміни природніх умов Херсонської області у результаті людської діяльності;
- провести созологічний аналіз заказника «Корсунський»;
- встановити флороценотичну приуроченість рідкісних видів судинних рослин на території заказника «Корсунський».

Об'єкт дослідження: загальнозоологічний заказник місцевого значення «Корсунський»..

Предмет дослідження: рідкісні види судинних рослин заказника «Корсунський» та їх флороценотична приуроченість.

Методи дослідження. Системно-структурний аналіз, який полягає у послідовному вивченні взаємопов'язаних об'єктів дослідження, порівняльний метод на основі якого здійснювалося порівняння, оцінка та прогнозування отриманого дослідження, картографічний метод та аналіз літературних джерел даного дослідження.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 44 сторінках комп'ютерного тексту. Список використаних джерел включає 44 найменування.

РОЗДІЛ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАХОВСЬКОГО РАЙОНУ

Каховський район знаходиться на півночі Херсонської області. Він займає площу в 1,451 тис.км², що складає 3,5 від території всієї Херсонської області (рис 1.1.). Протяжність району з півночі на південь та з заходу на схід становить 45 км [37].

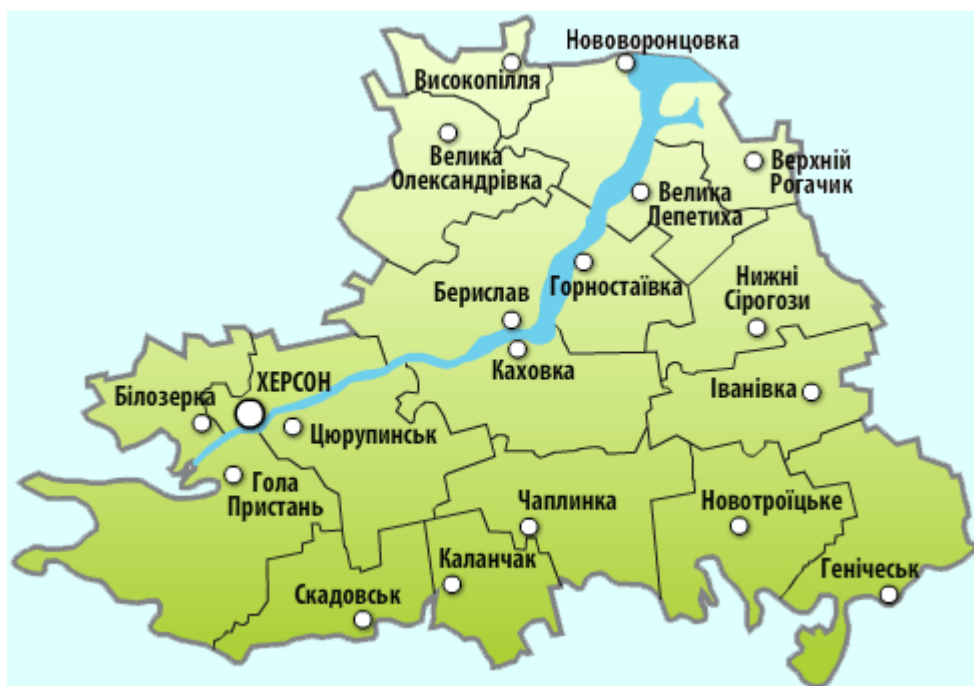

Рис.1.1. Картосхема Херсонської області.

За адміністративно – територіальним поділом в районі знаходиться 2 міста обласного значення – Каховка і Нова Каховка та 19 населених пунктів та 13 сільських рад. На півночі межує з Горностаївським районом, на північному заході через Каховське водосховище – з Бериславським, на заході – з Олешківським, на півдні – з Чаплинським, на сході – з Нижньосірогозьким та Новотроїцьким районами.

Особливості природи цієї території визначаються його положенням на півдні України в межах степової зони Східно-Європейської рівнини.

Геологічна історія походить своїм корінням в глибину віків архейської ери розвитку Землі, про це свідчать давні гірські породи, розкриті геолого-розвідувальними свердловинами. Циліндричні стовпчики гірських порід (керни), показують, що пласти порід території Херсонської області залягають похило. Вони складені в нижній частині розрізу земної кори метаморфічними гірськими породами архейської і протерозойської групи. Ці породи складають кристалічний фундамент. Вище в розрізі залягають молодші гірські породи мезозойської і кайнозойської груп. Вони представляють осадові утворення і складають верхній шар.

Територія має в основі типову платформу. Вона є південною частиною давньої докембрійської Східно-Європейської платформи. У рельєфі Землі ця западина виражена у вигляді Причорноморської низовини. У минулому на місці цієї території був розташований величезний морський басейн, океан Тетис.

Північна межа Причорноморської западини проходить вздовж виходів на поверхню Землі давніх гірських порід Українського кристалічного щита [31].

Геоморфологічна будова території утворювалась у результаті ендегенних та екзогенних факторів, які діяли в кайнозої. В загальному плані геоморфологічної будови область має слабохвилястий рівнинний характер, розчленування якої зумовлений геологічною будовою та тектонікою [36].

Особливістю досліджуваної території є і те, що вона повністю розташована в межах найнижчого геоморфологічного рівня України — Причорноморського, пануючі висоти якого 50-60 м над рівнем моря. Широкі межиріччя є майже плоскими рівнинами без значних коливань відносних висот.

В тектонічному відношенні територія Херсонської області поділяється на дві частини. Перша зона - нижньопротерозойської складчастості –

Український кристалічний щит. Межа зони проходить по лінії Калінінське – Каховка – Іванівка. Друга частина – Причорноморська западина, яка є зануреним південним схилом Східно-Європейської платформи. За геофізичними даними глибина залягання архейсько-протерозойської платформи складає тут від 1000 до 3000 м.

В рельєфі Херсонської області виділяють такі складові частини: Бузько-Дніпровська, Токмацька, Асканійсько-Мелітопольська, Нижньодніпровська рівнини та Присиваська низовина [20].

Бузько-Дніпровська лесова рівнина займає правобережну частину Херсонської області і нешироку смугу на лівому березі Дніпра вздовж Каховського водосховища. Вона має найбільші абсолютні відмітки висот і слабкий похил на південь до узбережжя Чорного моря. Будова поверхні відзначається невеликою розчленованістю, широкими вододільними плато Інгульця і Дніпра на півночі та Південного Бугу і Дніпра на півдні. Долини цих річок врізані неглибоко [2].

Каховський район розташований в континентальній області кліматичної зони помірних широт і характеризується помірно-континентальним кліматом з м'якою малосніжною зимою та жарким посушливим літом. Риси такого клімату формуються під впливом загальних та місцевих кліматоутворюючих факторів, головними з яких є: а) атмосферна циркуляція; б) величина сонячної радіації; в) характер підстилаючої поверхні. Величина сумарної сонячної радіації залежить в основному від географічної широти місцевості. Досліджувана територія знаходиться в межах помірного поясу освітленості приблизно між 46° та 47° пн. ш.

Із складових загальної циркуляції атмосфери на формування клімату Каховщини найбільший вплив мають: розташування району в поясі низького тиску помірних широт і на шляху західного перенесення повітря; панування помірних (морських та континентальних) повітряних мас і окремі вторгнення

арктичного або тропічного повітря; діяльність циклонів Атлантики, Середземного та Чорного морів, вплив азорського антициклону і фронтів, пов'язаних з цими вихровими утвореннями.

Серед факторів, що характеризують підстилаючу поверхню, головними є незначна висота території району над рівнем океану та відсутність гір [37].

Характер та інтенсивність основних чинників, які впливають на клімат, істотно змінюється за сезонами. Зима характеризується переважаною роллю циркуляційного чинника, а значення радіаційного зменшується внаслідок невеликої тривалості дня, незначної висоти Сонця над горизонтом, значної хмарності. Північніше характерною особливістю зими є часті відлиги, які викликаються переміщенням циклонів з Атлантики, Середземного та Чорного морів.

Перехід до весни характеризується підвищенням ролі радіаційного чинника. Процеси адвекції послаблюються із зниженням температурних контрастів між морем та суходолом. Посилюється західне перенесення повітря. Повернення холодів, які спричиняють заморозки, пов'язані з окремими вторгненнями арктичних повітряних мас.

Влітку посилюється вплив азорського антициклону. Його окремі частини поширюються на схід, при цьому атлантичне повітря трансформується і приходить на територію прогрітим і сухим. Влітку переважає антициклональна погода із значною кількістю ясних сонячних днів. Часто виникають суховії та пилові бурі. Активізується грозова діяльність із зливами. Оподи фронтального походження пов'язані з циклонами із заходу. На прилеглі до морів території впливає бризова циркуляція: влітку, коли бризи стають найінтенсивнішими, тут збільшується кількість безхмарних днів та зростає значення сумарної сонячної радіації. Восени в атмосфері відбуваються зміни – азорський антициклон руйнується, розвивається сибірський. Різко збільшується кількість вторгнень холодного

повітря з північного сходу та сходу. В зв'язку з цим частіше повторюються адвективні тумани, часто спостерігається похмура погода з мрякою, пізньої осені – з ожеледдю.

В межах району сумарна сонячна радіація складає 4700-4900 МДж/м² і змінюється за сезонами та з півночі на південь. Річна сума радіаційного балансу складає 2000 Мдж/м² [10].

Температурний режим району визначається особливостями атмосферної циркуляції, радіаційними факторами та характером підстилаючої поверхні. Взимку вторгнення арктичних повітряних мас змінюється циклонами, які приносять відлигу. Середньомісячна температура січня становить – 4,5°C.

Абсолютна вологість змінюється в відповідності із змінами температури повітря. Найбільшого значення вона досягає в січні-лютому (4,9-5,1 мб). В березні, в зв'язку з загальним ростом температури, абсолютна вологість зростає приблизно на 1 мб (мілібар) і далі відбувається інтенсивне наростання. Максимальних значень абсолютна вологість досягає в липні – 17,0 мб. Відносна вологість повітря також є показником насичення повітря водяною парою. Річний та добовий хід відносної вологості протилежний ходу температури повітря та абсолютної вологості. В річному ході відносна вологість досягає максимуму взимку. Починаючи з березня, вологість знижується, влітку до 42-43%. В червні вона може дещо підвищуватись в зв'язку з активізацією зливових дощів. В липні-серпні досягає мінімуму – 37-41% в бездощові періоди. Восени відбувається наростання відносної вологості повітря. Протягом доби найбільші значення відносної вологості спостерігаються перед сходом сонця, коли температура повітря найнижча, а мінімальна вологість відзначається в після полуденний час.

В холодний період утворення хмар пов'язано в основному з проходженням фронтів. В цей час спостерігається суцільний покрив

шаруватих хмар. В теплий період при посиленні конвекції утворюються купчасті хмари різних ярусів і видів при хмарності 4-5 балів. Суцільна хмарність відмічається тільки при проходженні фронтів з купчастими, купчасто-дошовими хмарами при невеликій повторюваності шаруватих хмар.

Опади в межах досліджуваної території утворюються в результаті проходження над нею атмосферних фронтів, рідше – внаслідок процесів, які відбуваються всередині повітряних мас. Річна кількість опадів незначна – 300-400 мм [1].

Переважає кількість опадів випадає влітку у вигляді злив. Максимальна інтенсивність злив досягає 8-11 мм за хвилину. Як правило, в нашому районі зливи короточасні: тривалість їх більше ніж 1,5-2 год. спостерігається рідко. Випадання короточасних зливових дощів приводить до того, що більша частина води не встигає потрапляти в ґрунт і не використовується рослинами, а стікає в зниження – поди, балки, річки. При сильних зливах тривалістю до 2-х годин відбувається затоплення знижених частин водозбору і безстічних районів, значні лінійні та площинні змивання висушеної поверхні культурного шару ґрунту.

Влітку в результаті проходження холодного фронту може випадати град (в середньому 2-3 дні за рік). Значної шкоди в області наносить дрібний (менше 25 мм в діаметрі), але інтенсивний град, який пошкоджує озимі зернові, овочеві культури, сади і виноградники, особливо в другу половину їх вегетації. Сніговий покрив в межах Каховського району нестійкий. Середня кількість днів із сніговим покривом складає 35-40. Часом утворення снігового покриву супроводжується хуртовиною – явищем перенесення снігу сильним вітром над земною поверхнею. Найбільша кількість днів із хуртовиною – 13, середня – 4 днів на рік при тривалості хуртовини менше 6 годин. При сильному вітрі та рихлій структурі снігового покриву на полях можуть утворюватись оголені ділянки, що нерідко стає причиною вимерзання озимих або розвіювання пухкого ґрунту [27].

При намерзанні переохолоджених крапель дощу, мряки, туману на земній поверхні, дротах, деревах утворюється шар льоду – ожеледь. Це спостерігається в холодні періоди року. Середня кількість днів з ожеледдю складає 5-8 на рік. Шар льоду завтовшки 1 мм і більше може спричинити загибель озимих культур.

З підвищенням відносної вологості повітря і насиченням його водяною парою пов'язане виникнення туману – накопичення в приземному шарі повітря крапель води або кристаликів льоду, які погіршують видимість до 1 км і менше. Середньорічна кількість днів з туманами становить 40-50.

Для району характерні щорічні бездощові періоди різної тривалості. Багаторічна середня тривалість бездощових періодів перевищує 100 днів. В ті періоди тепло не витрачається на випаровування, а йде на нагрівання земної поверхні та приземного шару повітря. Виникають посухи – складні явища, які обумовлені відсутністю опадів в теплий період року. Атмосферна посуха (тривалий бездощовий період, висока температура і низька вологість повітря) може викликати ґрунтову посуху – висушування ґрунту, яке приводить до недостатнього забезпечення рослин водою, порушення їх водного режиму, зав'янення і навіть до загибелі [28].

Середні величини атмосферного тиску в межах досліджуваної території складають: в січні – 1021 мб, в квітні – 1015 мб, в липні – 1012 мб, в жовтні – 1020 мб.

Влітку часто спостерігається суховій – гарячий сухий вітер, який викликає порушення водного балансу рослин.

Ґрунтовий покрив. Ґрунти Каховського району – важливий компонент її ландшафтів, який в значній мірі визначає спеціалізацію економіки області та спосіб життя її мешканців. На території присутні специфічні фактори ґрунтоутворення (клімат, рослинність, ґрунтоутворюючі породи, рельєф тощо), які і визначають унікальний перелік ґрунтів цієї частини області. По-

перше, це значні теплові ресурси – середньорічна температура ґрунту на глибині 20 см знаходиться в межах 13-17°C (в липні до 29°C). Ґрунти якщо і промерзають взимку, то на короткий період – до 40 днів. Незважаючи на щорічний стійкий дефіцит вологи (середньорічна кількість опадів не перевищує 400 мм), енергетичні витрати на ґрунтоутворення досягають 19-22 Ккал/см² за рік. Визначаючи головні фактори ґрунтоутворення на території Каховського району, треба сказати, що Південний та Сухий Степ є зоною типчаково-ковилової та полиново-типчаково-ковилової рослинності з біомасою 7-15 т/га та щорічними опадами 3-8 т/га, що пояснює значний вміст органічної речовини в ґрунті. Район має хвилястий рельєф: тут чимало балок і річкових терас, а тому в зв'язку з інтенсивними ерозійними процесами тут багато еродованих ґрунтів. Головними ґрунтоутворюючими породами є леси та лесовидні суглинки різного гранулометричного складу від супіщаних до легкосуглинкових.

Найголовнішими ґрунтами Каховського району є чорноземи південні. Вони мало гумусні та залягають на рівнинних слабодренованих широких вододілах та їх схилах. Це досить однорідні за гранулометричним складом ґрунти, головним чином, важко- та середньосуглинкові [2].

Гідрологічне середовище. Херсонщина багата водними надрами. Її територією на 200 км простягається річка Дніпро, яка впадає у води Чорного моря. Річка має розчленовану дельту, яка впадає до Дніпровського лиману. Окрасою Дніпра є плавні, що обмежують його смугою від Каховського водосховища до гирла і займають площу майже у 40 тис.км². Це унікальний куточок Херсонщини, де протягом багатьох років створювалися рослинні угруповання та біотопи, які виконують водоохоронну і протиерозійну функцію.

Такі ж безцінні були і плавні, які затопили рукотворним «Каховським морем», велика їх площа була і на території Каховського району. Але для того, щоб визначити все багатство, що залишилось під водою необхідно

ознайомитись з фізико – географічною характеристикою збережених Дніпровських плавнів [29].

Долина Дніпра 10-20 – кілометровою смугою перетинає територію Херсонської області з північного-сходу на південний схід, поділяючи її на лівобережну і правобережну частини. Внаслідок будови Каховської ГЕС, вище міста Нова Каховка, долина опинилася під водою, тому площа Дніпровських плавнів значно зменшилась.

Зарегулювання Дніпра у зв'язку з будівництвом гідроелектростанцій, водозабірних магістральних каналів та зрошувальних систем, виноградників привело до змін в режимі рівня води в річці. Зріст рекреаційного навантаження, розвиток туризму, водного спорту, розширення і будівництво нових зон масового відпочинку в багато разів ускладнили завдання збереження плавнів – своєрідного зеленого оазиса сухо-степової Херсонщини.

Каховська арена займає найбільш північне положення в межах регіону дослідження, її площа дорівнює 9 707 га, саме тому це найменша складова частина Нижньодніпровських пісків [4,5]. Відповідна арена має компактну, трикутну форму, поступово розширюючись з північного-сходу на південний захід, з 2 до 5 км. Природними кордонами арени являються на півночі та заході заплава річки Дніпро та узбережжя Каховського водосховища, на сході та півдні зниження між аренами та лесова тераса.

Каховська арена характеризується наявністю населених пунктів як у центрі так і по периметру. До населених пунктів даної арени відносять міста Нова Каховка та Каховка, смт. Дніпряни, Таврійське, села Малокаховка, Райське, Тополівка.

Проаналізувавши матеріали досліджень генезису даної території, ми дійшли до висновку, що формування алювіальної рівнини в східній частині Причорноморської низовини почалося під час найбільш потужного

Дніпровського зледеніння (від 200 000 до 110 000 років тому). В цей період значна частина України знаходилася під товщею льодовикового панциру, південна окрайка якого доходила майже до широти сучасного міста Дніпропетровськ.

Панування в межах Придніпровського блоку Українського щиту незначних позитивних тектонічних рухів, сприяли формуванню невеликих абсолютних відміток висот земної поверхні в районі сучасного Запоріжжя. Відповідно, в межах даного блоку були створені сприятливі умови для відводу талих льодовикових вод, але існує ще декілька факторів, які впливали на напрямок руху відповідних вод.

Насамперед, це позитивні тектонічні рухи в межах Приазовського блоку, Українського щиту, які не дозволяли талим водами рухатись в східному та південно-східному напрямку, а спрямовували їх на південь. Саме тому, на перших етапах свого існування Пра-Дніпро впадав саме в Азовське море, в районі сучасного Утлюцького лиману.

Другим фактором впливу, була сила Каріолісу, яка поступово відхиляла потік талих вод в західному напрямку. Третім фактором розвитку, був різнорідний тектонічний рух з блоків Причорноморської низовини. На сході даної рівнини проявлялися позитивні тектонічні рухи, а на заході негативні. Саме така тектонічна ситуація створювала умови для пересування річкових долин у західному напрямку.

Дніпровський льодовиковий період тривав приблизно 80 000 – 90 000 років, і протягом всього часу талі води розвивалися під впливом даних трьох факторів. Під час теплих сезонів року південна частина льодовику танула, утворювалася значна кількість льодовикових вод, яка спрямовувалась в напрямку акваторії Азовського моря.

Під час руху талі води здійснювали значну руйнівну роботу, так вони поступово прорізали тіло Українського щиту, формуючи річкові долини та

утворюючи велику кількість уламкового матеріалу. Даний алювіальний матеріал поступово відкладався на поверхні сучасної західної частини Азовського моря або навіть Чорного моря, південніше Керченської протоки.

Під час холодних періодів льодовикових епох рівень річок знижувався та як наслідок зменшувалася їх спроможність до перенесення алювіальних наносів. Внаслідок цього більша частина алювію відкладалася в межах східної частини Причорноморської западини, на поверхні порід неогенового віку. Слід також сказати, що дані алювіальні відклади також сприяли поступовому зміщенню русла річки в західному напрямку.

На початку Русько-вюрмської міжльодовикової епохи (від 110000 до 65000 років тому) долина річки Пра-Дніпро вже розташовувалася в центральній частині Херсонської області. Її гирлова частина була розташована на місці сучасного Каланчацького лиману. Відповідно долина річки змістилася в західному напрямку на відстань понад 100 км. Вся територія Причорноморської низовини, від смуги Каховка – Каланчацький лиман і до західних схилів Азовського блоку Українського щиту, називається п'ята алювіальна тераса.

Під час даної міжльодовикової епохи поверхня відповідної тераси зазнавала значних змін, а саме на її поверхні відкладалися лесові породи. Дані породи утворилися внаслідок видування з поверхні льодовикових відкладів пилюватих фракцій. Потужність лесових відкладів нижнього ярусу, в межах сучасних Білозерсько-Токмацької та Асканійсько-Мелітопольської алювіальних рівнин, свідчить про тривалість даної міжльодовикової епохи.

Слід зауважити, що саме в цей час відбувається накопичення алювіального матеріалу в межах четвертої алювіальної тераси, яка охоплювала територію у вигляді конусу, від Каховки, до території узбережжя від Каланчацького лиману до Каржинської затоки.

Під час зледенінь Вюрмського часу (від 65000 до 12000 років тому), була сформована третя тераса Дніпра, яка розташована між смугою Каховка – Каржинська затока та східними кордонами сучасних Олешківських пісків. В межах території сучасних Олешківських пісків в цей час розташовувалася заплава Дніпра.

Під час Вюрмських зледенінь, проявилось дві міжльодовикові епохи, під час яких на поверхні раніше утворених частин алювіальної терасової рівнини, накопичувалися лесові відклади. Незначні товщі лесу (0,5 – 1,0 та 1,0 – 2,0 м) свідчать про незначну тривалість міжльодовикових епох [7].

Рис.1.2. Картосхема Каховського району.

РОЗДІЛ 2. ЗМІНА ПРИРОДНИХ УМОВ ХЕРСОНЩИНИ ПІД ВПЛИВОМ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

В останні десятиріччя під дією антропогенного фактора в області різко погіршився стан навколишнього середовища.

Техногенна діяльність людини на Землі здатна не тільки викликати активізацію або сповільнення розвитку природних геологічних процесів. Вона може також породжувати нові інженерно-геологічні процеси, що раніше на даній території не спостерігались. Загальна площа, яка вкрита усіма видами штучного рельєфу – інженерними спорудами (будинками, дорогами, водоймами, каналами, і т.п.) складає близько 20% від загальної площі Херсонщини. В даний час загальна довжина залізниць в області складає понад 456 км. Довжина автомобільних доріг ще більша – 5,3 тисячі кілометрів. Нафто- і газопроводів – 160 км. Іншою популярною формою штучного рельєфу на Херсонщині є меліоративні канали-магістралі, міжгосподарські і внутрішньогосподарські. Їх загальна довжина на території області значна – близько 15 тис. км. На всьому протязі цих комунікацій порушується ґрунтовий покрив, змінюються геологічні умови прилеглих до дороги територій, виникають нові геологічні умови, які проходять в зонах дії меліоративних каналів, що призводить до суфозії, карсту, зсувів, ерозії, просідання лесових порід [21].

Головними антропогенними чинниками, що змінюють режим та якість підземних вод на території області, є водозабори для комунальних, сільськогосподарських та промислових потреб, а також для зрошення. Офіційний забір води з джерел на території області складав у 1999 році 140млн. м³. Реальний набагато більший. Найбільші райони водозабору – Херсонський – 60 млн. м³, Новокаховський – 10 млн. м³, Каховський – 7 млн. м³, Скадовський та Генічеський – по 2 млн. м³. На місці водозаборів утворюються депресійні зниження підземних вод. Вже за перші роки широкомасштабного зрошення сільськогосподарських угідь Херсонщини

іригаційні ґрунтові води піднялися на значних площах, що призвело до необхідності будівництва вертикального дренажу. Окремим чинником підняття рівня ґрунтових вод, що має локальний характер, є антропогенні впливи на місцевий базис дренування водоносних горизонтів. На конкретний рівень ґрунтових вод впливають створення, а з часом і замулення ставків, засипання балок та ярів, будівництво високих насипів доріг, створення штучних гребель на лиманах та затоках Сиваша та створення окремих штучних водойм, які підвищують рівень ґрунтових вод в окремих прибережних територіях. Причиною підвищення рівня в містах часто є втрати води з водопровідних та каналізаційних систем. Загалом, на 1999 рік площа підтоплених земель становила близько 47,5 тис. га. Крім того ризик підтоплення мають 174 населених пункти області. Інтенсивне землеробство, гідромеліоративне будівництво, знищення лісів та перетворення в басейні Дніпра змінили величину рідкого, твердого та хімічного стану річки. В степовому посушливому краю після створення Каховського водосховища збільшилась озерність території, що веде до зниження континентальності клімату, формуванню в прибережній зоні бризової циркуляції повітряних мас [22].

Діяльність людини значною мірою змінює клімат. На Херсонщині клімат зараз змінюється в бік збільшення зволоження та зростання середньорічних температур. Аналіз показників температури проведений на кафедрі екології та географії ХДУ, за даними метеостанцій та метеопостів Херсонщини, свідчить про те, що за останні 55 років спостерігається підвищення середньорічної температури приземного шару атмосфери на $0,2\text{ C}^\circ$ (з 9.8 до 10.0 C°). Найбільш суттєві зміни спостерігаються в останні роки – 1999 та 2000 роки були за даними метеостанцій (зокрема, Херсон) найбільш теплими за всі роки спостережень. Такі зміни проходять за рахунок аномально теплих зимових та весняних місяців, тоді як тепловий режим літніх та осінніх місяців майже не змінюється. Глобальне потепління суттєво вплинуло на кількість та загальний режим опадів на Херсонщині. Для річних сум опадів

показники лінійного тренду мають спільну тенденцію до збільшення у всьому регіоні: на метеостанціях Херсон – з 360 мм. до 480 мм., Нижні Сірогози – з 400 мм. до 480 мм., В.Олександрівка – з 410 мм. до 490 мм.

Інтенсивне використання земель Херсонщини в народному господарстві призвело до катастрофічних змін стану цього ресурсу. При середній розораності сільськогосподарських угідь 87 % деякі райони області (Іванівський, Каланчацький, Нижньосірогозький) мають розораність більше 90 %, що взагалі суперечить здоровому глузду [21].

Проблема поширення процесів ерозії набула катастрофічних наслідків в правобережних північно-західних районах (Високопільський, Великоолександрівський) а також у Бериславському районі. Середні багаторічні темпи ерозії тут досягають 10-15 т/га, що в десять разів перевищує темпи утворення ґрунтів (0,8 – 1,1 т/га) в сучасних господарських умовах. Втрати ґрунту при зливах 150 - 200 т/га. Саме тут є найбільша площа зайнята ярами і балками. Зрошення є одним з найбільших негативних чинників антропогенного навантаження на земельні ресурси області. Його наслідками є такі негативні явища: підняття рівня ґрунтових вод і пов'язані с цим процесом підтоплення і засолення ґрунтів; осолонцювання зрошуваних ґрунтів, зміна гумусового стану, деградація агрофізичних властивостей ґрунтів.

Хоча Херсонська область займає лише 4,7 % площі України, проте її біологічне розташування характеризується значними величинами. Флора області налічує більше 1500 видів вищих судинних рослин. В результаті дії антропогенного фактора ряд видів на території області стали рідкісними і зникаючими. Відповідно до ступеню загрози їх існуванню вони включені до природоохоронних документів: Світового Червоного списку МСОП, Європейського червоного списку, Червоної книги України, Червоного списку Херсонської області. Всього до різних природоохоронних документів включено 129 видів рослин, а саме: 7 видів водоростей, 10 – мохоподібних, 112 – видів судинних рослин [22].

РОЗДІЛ 3. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В основу роботи покладені матеріали досліджень науковців [3, 4, 9, 14, 17-19, 32, 33, 35-36,], які вивчали флору Херсонської області. А також проведена робота з гербарієм кафедри ботаніки Херсонського державного університету. При складанні флористичного списку видів раритетної фракції флори ми користувалися «Визначник вищих судинних рослин флори України» [16, 24]. При вивченні видової різноманітності застосовувався класичний морфолого-еколого-географічний метод, який включає вивчення морфологічних ознак, їх діагностичної значущості на різних таксономічних рівнях.

Анотований конспект флори приведений відповідно до видання «Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist» [40].

РОЗДІЛ 4. ФЛОРОЦЕНОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОЗООЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «КОРСУНСЬКИЙ»

4.1. Загальна характеристика заказника «Корсунський»

В структурі природно-заповідного фонду Каховського району представлений лише один заказник – загальнозоологічний заказник місцевого значення «Корсунський» площею 3357 га. Створений він у 1978 році. Заказник підпорядковується Державному підприємству «Каховське лісове господарство» Херсонського обласного управління лісового та мисливського господарства. Він розташований у Корсунському лісництві Каховського району на ділянках Козачелажерської піщаної ари (рис. 1.1) [43].

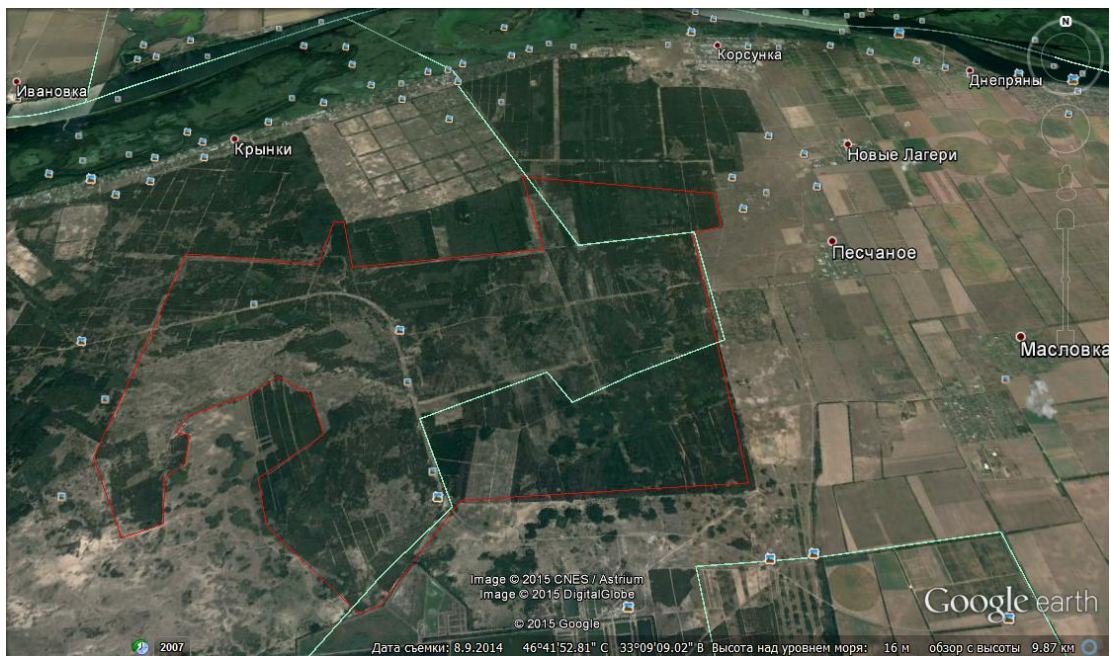

Рис. 5.1. Картосхема заказника «Корсунський».

На території представлені соснові ліси, які чергуються з трав'янистими лучними ценозами в зниженнях піщаних арен та псамофітними ділянками степів. Тут також охороняється тваринний світ мисливської фауни — косуля, олень благородний, лось та інші види [6].

На території заказника значна кількість рідкісних видів рослин і тварин та певна кількість рідкісних рослинних формацій, що включені до природоохоронних документів. Загалом кількість фіторізноманіття складає 96 видів, серед них представлено 6 ендемічних. До рослин-ендемів відносяться такі види: Астрагал дніпровський (*Astragalus borysthenicus*), Жовтозілля дніпровське (*Jacoea borysthenica*), Козельці дніпровські (*Tragopogon borysthenicus*), Піщанка Зоза (*Arenaria zozii*). Природна фауна заказника нараховує 47 видів та 2 з них є ендемічні - Ємуранчик звичайний та Сліпак піщаний.

На території досліджуваного заказника мешкають види тварин, які занесні до Додатку 2 Бернської конвенції: Яструб малий, Бджолоїдка звичайна, Орлан білохвіст, Шпак рожевий, Гадюка степова східна.

В цілому, сучасний стан заказника можна оцінити як задовільний. Проблемою досліджуваного об'єкту є відсутність будь-яких ознак організованої структури. Тому тут не ведеться контроль за дотриманням необхідного для заказника режиму охорони. Він не виділений у природі, відсутні аншлаги, будь-які інші позначення, що свідчать про існування заповідного об'єкту [6].

При дослідженні літературних джерел було встановлено зростання у складі флори Корсунського заказника переважно таких видів: Латук компасний (*Lactuca serriola*), Пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), Волошка короткоголова (*Centaurea breviceps*), Лобода біла (*Chenopodium album*), Куколиця біла (*Melandrium album*), Паслін солодко-гіркий (*Solanum dulcamara*), верба розмаринолиста (*Salix rosmarinifolia*), куничник наземний (*Calamagrostis epigeos*), Сосна кримська (*Pinus pallasiana*), тополя чорна

(*Populus nigra*), Холодок лікарський (*Asparagus officinale*), осот польовий (*Cirsium arvense*) [25].

Рис. 4.3. Знак природно-заповідного об'єкта.

4.2. Флороценотична характеристика рідкісних видів заказника «Корсунський»

4.2.1. Рідкісні види судинних рослин

1. Житняк пухнастоквітковий - *Agropyron dasyanthum* Ledeb.

Вид, що занесений до Світового та Європейського червоних списків [41]. Це багаторічний злак, який утворює довгі та повзучі кореневища. Стебла близько 45-75 см висоти. Листя сизо-зелені, здебільшого згорнуті, до 4,5 мм ширини, знизу голі, а зверху короткоопушені; піхви голі, зрідка у нижніх листків білоповстисті. Колосся 7-17 см довжини, 9-20 мм ширини (рис. 4.2.1). Колоски 8-12 мм довжини, 6-7-квіткові, широко розставлений в

нижній частині колос; колоскові луски ланцетно-шиловидні, загострені, по кілю голі або маловолосисті; нижня квіткова луска без ості, 5-8 мм довжини, переважно густоволосиста; верхня квіткова луска дорівнює нижній, на кілях гола або рідковійчаста. Пиляки близько 5 мм довжини. Цвіте рослина в травні-червні. Це анемофіл. $2n=28$ [31].

Рис. 4.2.1. Колос Житняка пухнастоквіткового.

Даний злак проявляє себе як піонер заростаючих пісків. Росте на рухливих, слабозарослих пісках, по вершинах і на схилах кучугур. На піщаних буграх частіше серед молодих посадок сосни зростає спільно з *Carex colchica*, *Festuca beckeri*, *Koeleria sabuletorum*.

Житняк є ендемік і розповсюджений по пісках лівого берега Дніпра від Кременчука до Дніпровського лиману. Відомі також його ізольовані місцезнаходження на пісках Південного Бугу нижче Миколаєва і в районі Мелітополя [20].

2. Цибуля савранська - *Allium savranicum* Besser

Вид занесений до Червоної книги України [38]. Відноситься до родина Цибулеві - *Alliaceae*. Природоохоронний статус - Вразливий. Також, як і житняк, виступає ендеміком. Поширений вид у степовій зоні: басейн Дніпра, Сіверського Дінця та Південного Бугу. Локальні популяції нечисленні та нещільні. Вид має пригнічений стан через порушення природних екотопів внаслідок господарської діяльності, видобування піску, випасання худоби, залісення.

Вид приурочений до піщаних степів другої борової тераси та прируслових валів у долинах річок на сухих бідних пісках. Виступає мезоксерофітом.

Це геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 35–60 см заввишки. Цибулини по 1–3 на дуже короткому кореневищі, видовжені, яйцеподібні, з бурими сітчасто-волокнистими та напівпрозорими оболонками. Стебла до третини висоти обгорнуті піхвами листків. Листків по 3–4, лінійні, ниткоподібні, плескаті. Суцвіття багатоквіткові, зонтикоподібні, густі, кулясті. Квітки білуваті з рожевим відтінком, листочки оцвітини 2 мм завдовжки. Нитки тичинок у понад 2 рази довші від оцвітини, пиляки жовті. Цвіте рослина у червні–вересні, плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням, а також вегетативно.

Також охороняється даний вид у Дніпровсько-Орільському ПЗ, НПП «Святі Гори» та ін. Для оптимального збереження даного виду рекомендується створити заказники у місцях зростання виду, контролювати стан популяцій та вирощувати у ботанічних садах. Заборонено порушення умов місцезростань виду, видобування піску, залісення, надмірне випасання худоби [38].

3. Вільха клейка - *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.

Рослина занесена до Червоного списку Херсонської області (далі ЧСХО) [39]. Це дерево родини березових (*Betulaceae*) (10-30 м заввишки) з

невеликою яйцеподібною кроною і струнким стовбуром, вкритим темно-бурою тріщинуватою корою. Це рідкісний північний вид на південній межі ареалу. Поширений на Лівобережжі, а саме: Нижньодніпровські піски, переважно ближче до Дніпра.

Відомо всього кілька популяцій. Причиною зміни чисельності є осушення боліт, вирубування, господарське освоєння, рекреація.

Умови місцезростання: вологі котловини видування серед пісків, узбережжя Дніпра [39].

Режими збереження популяцій та заходи охорони: Не охороняється. Необхідно прискорити створення НПП «Нижньодніпровський».

Рис. 4.2.2. Вільха клейка на території ЛЗ «Саги».

Молоді пагони зеленуваті та тригранні, гладенькі або з маюють рідке опушенням, клейкі. Бруньки клейкі, жосткі, на коротких ніжках. Листки яйцеподібні або округлі (5-10 см завдовжки, 4-9 см завширшки), часто на верхівці мають виїмку, при основі ширококлиноподібні, зубчасті. Листки темно-зелені, гладенькі та блискучі, з нижнього боку трохи світліші, з пучками волосків у кутках жилок. Квітки одностатеві, тичинкові - зібрані в кінцеві пониклі сережки (5-7 см завдовжки), оцвітина чотирьохроздільна, тичинок чотири, квітка зовні прикрита червонувато-бурою лускою, до

нижньої частини зсередини приростають один-два приквітки. Маточкові квітки у двоквіткових дихазіях, зібрані на розгалуженому безлистому квітконосі, гілочки якого поступово видовжуються. Приквітки маточкових квіток при плодах дерев'яніють і утворюють луски - «шишечки» близько 2 см завдовжки). Оцвітини немає, зав'язь нижня, двогнізда. Плід - плоский червоно-бурий горішок, до 2 мм у діаметрі (рис. 4.2.2) [42].

4. Бурачок савранський - *Alyssum savranicum* Andr.

Рослина занесена до ЧКУ. Відноситься до родини Капустяні (Хрестоцвіті) - *Brassicaceae* (*Cruciferae*). Це зникаючий Причорноморський ендемік [38].

Місцезростання переважно у Причорномор'ї (басейн р. Південний Буг та в пониззі р. Дніпра).

Популяція дуже незначна, рослини трапляються поодинокі або нечисельними групами; в деяких місцезнаходженнях зникає. Все це відбувається через руйнування місць зростання унаслідок господарської діяльності, через високе рекреаційне навантаження на піщаних аренах та природні чинники: стенотопність, понижена конкурентна спроможність виду.

Приурочений до сухих, бідних піщаних ґрунтів в розріджених угрупованнях. Геліофіт. Ксерофіт (псамофіт).

Це хамефіт. Життєва форма - дрібний напівкущик 0,2–0,3 м заввишки, густо зірчастоопушений. Стебло висхідне і при основі здерев'яніле, розгалужене та безрозеткове. Листки довгастоподібні, звужені в черешок, зверху сіро-зеленуваті, знизу сіро-повстисті від зірчастих волосків. Квітки жовті, зібрані у щиткоподібну китицю. Плід - округло-оберненояйцеподібний стручечок 3–4 мм у діаметрі. Цвіте рослина у другій половині травня — у червні, плодоносить у червні – липні. Розмножується насінням [38].

5. Береза дніпровська - *Betula borysthenica* Klokov

Рослина занесена до ЧКУ. Відноситься до родини Березові – *Betulaceae* [38]. Вид неоцінений, виступає причорноморсько-заволзьким псамофільнодолинним неоендеміком.

В Україні розповсюджена береза дніпровська у степовій зоні, у пониззі Південного Бугу, Дніпра та по Сіверському Дінцю. Популяція на Нижньодніпровських пісках займає близько 5000 га. Причини зміни чисельності є створення штучних монокультурних насаджень сосни, затоплення знижень, засипання пісками, пожежі, рубки, пошкодження через заготівлю гілок та бруньок [14, 15].

Вид приурочений до піщаних терас в долинах крупних річок, котловин видування, де формуються дернові середньопотужні підзолисті ґрунти, які на глибині 1–2 м підстилаються водонепроникним глинистим шаром. Витримує і засипання піском. У зниженнях утворює невеликі «колки», часто зростає у комплексі з лучною, болотною або солончаковою рослинністю (рис. 4.2.3).

Це фанерофіт. Життєва форма - листопадне дерево до 15 м заввишки або кущ. Кора на стовбурі та старих гілках біла, а на молодих гілках червонувато-бура із смолистими бородавочками. Листки шкірясті та цупкі, яйцеподібно-ромбічні, на коротко опушених або майже оголених черешках. Квітки різностатеві та зібрані у сережки. Плід - яйцеподібний горішок, опушений біля верхівки, з плівчастими крильцями. Цвіте рослина у квітні – травні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням, а також вегетативно [38].

Рис. 4.2.3. Колка, утворена Березою дніпровською.

6. Волошка короткоголова - *Centaurea breviceps* Iljin

Рослина занесена до ЧКУ [38]. Відноситься до родини Айстрові (Складноцвіті) - *Asteraceae* (*Compositae*). Це вразливий локальний (нижньодніпровський) ендемічний вид.

Поширений у межах Нижньодніпровських пісків - Каховська, Козаче-Лагерська, Чалбаська, Олешківська, Збур'ївська, Іванівська арени і Кінбурнський п-ів та на лівому березу р. Дніпра, від Каховки до Чорного моря. Іноді заходить в заплаву річки. Загальне поширення волошки незначне і співпадає з межами Нижньодніпровських арен. На слабо порушених ділянках пісків. Рослина поширена скрізь, часто утворює багатотисячні популяції. В угрупованнях розповсюджена дифузно. Чисельність змінюється у результаті освоєння пісків під сільськогосподарські культури та лісонасадження.

Зростає на відкритих алювіальних аренах, з рівнинним, горбистим та бугристим рельєфом. Полюбляє дрібнозернисті піски різного рівня гумусованості і задернованості [38].

Це гемікриптофіт. Життєва форма - дворічна трав'яна рослина 65 – 150 см заввишки. Стебло розгалужене, листки двічіпірчасторозсічені. Обгортка

яйцеподібна, а листочки мають блідо-зелене забарвлення. Придатки листочків зеленуваті, з пурпурно-бурою плямою, мають тонку плівчасту прозору, зеленувато-білу облямівку. Квітки рожево-пурпурові або блідо-рожеві, зрідка білі. Сім'янка бура, з повздовжніми реберцями (рис. 4.2.4). Цвіте рослина у липні–жовтні. Розмножується насінням.

Рис. 4.2.4. Загальний вигляд Волошки короткоголової.

7. Ясен високий - *Fraxinus excelsior* L.

Вид занесений до ЧСХО. Відноситься до родини Маслинових – *Oleaceae*. Рідкісний в природних умовах вид [39]. Життєва форма - дерево 20-40 м заввишки з ажурною, високо піднятою кроною та струнким стовбуром, який має ясно-сіру гладеньку кору, яка на старих деревах стає дрібно-тріщинуватою. Пагони сірувато-зелені з вугільно-чорними бруньками. Листки - до 40 см завдовжки, непарноперисті, супротивні з 3-5

парами бокових листочків. Листочки ланцетні або овально-ланцетні, загострені, зубчасті або цілокраї, сидячі, знизу трохи опушені. Квітки зібрані у щільні волотисті суцвіття, одностатеві чи двостатеві. Вони не мають оцвітини. Тичинкові квітки містять дві фіолетово-бурі тичинки, а маточкові – одну маточку з темно-бурою двороздільною приймочкою. Зав'язь верхня. Плід - однонасінна сплюснута лінійно-ланцетна крилатка (2-2,5 см завдовжки). Росте ясен у першому ярусі листяних лісів. Це довговічна, швидкоросла та тіньовитривала рослина. Квітне – у травні (рис. 4.2.5) [44].

Рис. 4.2.5. Гілочка з плодами Ясену звичайного.

На території Херсонщини поширений на Лівобережжі: Голопристанський район, Нижньодніпровські піски, Чалбаська арена.

На чисельність виду впливає заготівля деревини та пожежі.

Приурочений до берегів озер та боліт. Популяція ясену росте в урочищі Буркутські плавні [38].

8. Ковила дніпровська – *Stipa borysthena* Klok. ex Prokud.

Рослина занесена до ЧКУ. Відноситься до родини Тонконогові (Злакові) - *Poaceae (Gramineae)*. Це вразливий рідкісний на північній межі поширення вид [38].

Поширений вид на річкових та приморських піски степової частини країни.

Популяції трапляються спорадично і займають невелику площу, що пов'язано з екологічними особливостями виду. За сприятливих умов, особливо відсутності значного випасу, сягає рівня домінанта. Причиною зміни чисельності є перевипас, розробка піщаних кар'єрів, заліснення території, вузька еколого-ценотична амплітуда, низька конкурентна здатність [38].

Приурочений до сухих бідних псамофітно-степових ценозів борових піщаних терас та приморських пісків. У Степовій зоні зустрічається також на супіщаних ґрунтах по схилах балок.

Це гемікриптофіт. Життєва форма - щільнодернинний злак до 1,2 м заввишки. Стебла голі або слабко шорсткуваті під вузлами. Стеблові листки 5–16 см завдовжки та до 1,5–3 мм завширшки, піхви зовні гостро-шерсткі від відігнутих щетинок. Неплідні гони сизувато-зелені, 11–15 см завдовжки, коротші за стебло; листки знизу голі та гладенькі, зверху голі або трохи шорсткуваті; язички яйцеподібно-продовгуваті з відтягнутою трикутною верхівкою; піхви голі або слабко шорсткуваті. Волоть з 8–17 колосків; її вісь 12–18 см завдовжки, гола, на нижньому вузлі з пензликом волосків; колоскові луски до 5–8 см завдовжки; нижня квіткова луска 15–21 мм завдовжки, дві крайові смужки волосків не доходять до основи остюка, середня значно довша за бокові; остюк у нижній закрученій частині шорсткуватий, у верхній - пірчастий; гола частина остюка жовтувата, а потім коричнева. Цвіте рослина у травні–червні. Плодоносить у червні–липні. Розмножується насінням [38].

9. Ковила волосиста - *Stipa capillata* L.

Рослина занесена до ЧКУ. Відноситься до родини Тонконогові (Злакові) - *Poaceae* (*Gramineae*). Це неоцінений центрально-євразійський степовий вид [38].

Популяції даного виду численні, повно членні і займають площу від кількох до сотень м², насіннєве відновлення на заповідних територіях стабільне. Причини зміни чисельності є розорювання степових ділянок, забудова, терасування та заліснення степових схилів, надмірний випас худоби.

Приурочений до степових та кам'янистих схилів, по чагарниках, рідше на галявинах та узліссях.

Це гемікриптофіт. Життєва форма - багаторічна трав'яна рослина 30-90 см заввишки, утворює щільні дернини. Стебло голе, а листки вузьколінійні, вздовж згорнені, всередині опушені, і ззовні голі. Суцвіття 10–25 см завдовжки та багатокоскове. Колоскові луски майже однакові, довгостозагострені, з трьома жилками, нижня квіткова луска з опушеною мозолистою основою. Остюк волосоподібний та шорсткий 12–16 см завдовжки. Цвіте рослина у липні–серпні. Плодоносить у серпні–вересні. Розмножується насінням [38].

4.2.2. Угрупування рідкісних видів судинних рослин

Природні комплекси заказника приурочені в основному до безлісних ділянок. На відкритих ділянках в умовах позитивних елементів рельєфу домінує піщано-стєпова рослинність та рослинність заростаючих пісків.

Псамофітний або піщаний степ (*Festuco vaginatea*) та рослинність заростаючих пісків (*Sedo-Sclerentea*). Піщані степи є едафічним показником

справжніх зональних степів. Як і в справжніх степах тут домінують дернинні злаки з родів житняк (*Agropyron*), ковила (*Stipa*), кипець, або келерія (*Koeleria*), костриця (*Festuca*), але представлені вони іншими видами. В справжньому степу (в межах тієї ж зони) це: житняк гребінчастий, костриця валіссська або типчак, ковила волосиста, к. лессінга, к. українська, кипець гребінчастий, тоді як в піщаному: житняк пухнастоквіткоюй (*Agropyron dasyanthum*), житняк Лавренка (*A. lavrenkoanum*), костриця Беккера (*Festuca beckeri*), кипець піщаний (*Koeleria sabuletorum*), ковила дніпровська (*Stipa borysthena*). Деякі види є однаково характерними як для піщаних степів регіону, так і справжніх степів, це: (ковила волосиста (*Stipa capillata*), молочай Сегієрів (*Euphorbia sequierana*), житняк грубінчастий (*Agropyron pectinatum*), тощо). Порівняно з справжніми степами, значно більша роль в покриві тут належить мохово-лишайниковому ярусу [34].

Псамофітні степові угруповання приурочені до стабілізованих ділянок арен, де не відбувається активного перенесення піску вітром. Такі ділянки складаються з невисоких кучугур, які мають більш-менш похилі схили. Зазвичай приурочені до хвилястих пісків, рідше горбистих і зовсім не зустрічаються на дуже бугристих пісках. Як і в типових степах, серед псамофітно-степової рослинності досліджуваного заказника переважають ксерофільні дернинні злаки, а саме: келерія піскова (*Koeleria sabuletorum*), костриця Беккера (*Festuca beckeri*), житняк Лавренка (*Agropyron lavrenkoanum*), ковила дніпровська (*Stipa borysthena*); рідше кореневищні – житняк пухнастоквітковий (*Agropyron dasyanthum*), куничник наземний (*Calamagrostis epigeos*). Серед різнотрав'я також переважно псамофіти – бурачок савранський (*Alyssum savranicum*), гвоздика плоскозуба (*Dianthus platyodon*), цмин щитконосний (*Helichrysum corymbiforme*), молочай Сегієрів (*Euphorbia sequieriana*), козельці дніпровські (*Tragopogon borysthenicus*), скабіоза українська (*Scabiosa ucrainica*), волошка короткоголова (*Centaurea breviceps*), жовтозілля дніпровське (*Senecio borysthenicus*), юринея пухка (*Jurinea laxa*) та ін. Значна роль в піщано-степовій рослинності належить

напівкущикам – полину Маршала (*Artemisia marschalliana*) та чебрецю дніпровському (*Thymus boristhenicus*). На міждернинних просторах розвиваються однорічники, особливо під час весняного періоду (ефемероїди): бурачок малий (*Alyssum minutum*), костянець зонтичний (*Holosteum umbellatum*), роговик український (*Cerastium ucrainicum*), роговик Шмальгаузена (*Cerastium schmalhauseni*), веснянка весняна (*Erophylla verna*), вероніка Ділена (*Veronica dillenii* Crantz), вероніка польова (*Veronica arvensis*). В сухих зниженнях та на схилах північної експозиції (особливо в їх нижній частині) по всій території дослідження формуються більш вологолюбиві варіанти псамофітних степів. Серед дернинних злаків тут домінують костриця Беккера (*Festuca beckeri*) та житняк Лавренка (*Agropyron lavrenkoanum*). Зростає роль у рослинному покриві кореневищних куничника наземного (*Calamagrostis epigeos*) та осоки колхідської (*Carex colchica*). З різнотрав'я до домінантів долучаються оман пісковий (*Inula sabuletorum*) та деревій чорноморський (*Achillea euxina*). Також досить часто зустрічаються тут чагарники – дрік сибірський (*Genista sibirica*) та верба розмаринолиста (*Salix rosmarinifolia*) [13].

На більшій частині території їх покриття перевищує покриття судинних рослин. Проміжки серед рослин заростають мохами тортулою пісковою (*Tortula ruraliformis*) та цератодоном пурпурним (*Ceratodon purpureus*), а також лишайниками – кладонією листуватою (*Cladonia foliacea*), кладонією оленячорогою (*Cladonia rangiformis*), цетрарією шипуватою (*Cetraria aculeata*), неофусцелією покорні (*Neofuscelia rockonii*) та ін. Піонерами голих субстратів є сакоморфа багнова (*Saccomorpha uliginosa*) [3].

Внаслідок антропогенного впливу на більшій території заказника псамофітно-степовий рослинний покрив знищений або знаходиться у поганому стані. Значно меншу частину незаліснених ділянок займають території заростаючих пісків. Ці масиви займають відкриті піскові ділянки, які позбавлені судинних рослин, або ж знаходяться на різних етапах демуатації. Вкриті вони розрідженим рослинним покривом, тобто знаходяться

на етапі заростання пісків. Рельєф таких пісків крупно-бугристий, часто з крутими схилами. Кучугури характеризуються нестабільними умовами, зокрема значним перенесенням піску під дією вітру. Дані угруповання є похідними від псамофітних степів, оскільки формуються в результаті деградації псамофітностепових угруповань, або навпаки, після припинення дії антропогенного фактору – демутації. Піонерами заростання таких пісків є житняк пухнастоквітковий (*Agropyron dasyanthum*), зіновать дніпровська (*Chamaecytisus borysthenicus*), льонок солодкий (*Linaria dulcis*). На негативних елементах рельєфу природний рослинний покрив представлений залишками березових колок в комплексі з болотною та лучною рослинністю [32].

Деревостій березових лісів (гайків або колок), що часто зустрічаються на пісках від Каховки до Кінбурнського п-ова, але дуже рідко на території досліджуваного заказника, утворює ендемічний вид Нижнього Придніпров'я (*Betula borysthenica*), який включений до Червоної книги України. Березняки зростають в улоговинах серед піщаних кучугур або в зниженнях серед псамофітних степів, де формуються дернові середньопотужні піщані підзолисті ґрунти, з домішкою мулистої фракції, які на невеликій глибині (0,5-2 м) підстилаються водонепроникним глинистим шаром. У результаті переміщення пісків вітром, нерідко опиняється на схилі, або на верхівках піщаних кучугур. Рослина може витримувати засипання навіть на кілька метрів, при цьому продовжує квітувати і плодоносити. Угруповання (*Betula borysthenica*) на Нижньодніпровських аренах відносяться до асоціації *Poo angustifolii-Betuletum borysthenicae* союзу *Asparago tenuifolii-Quercion robori* класу *Salicetea purpurea* [14].

Лучна рослинність (угруповання класу *Molinio-Arrhenateratea*) на території заказника «Корсунський» поширена по зниженнях (улоговинах), часто разом з лісовими гайками. Рослинний покрив лук сильно варіює в залежності від ступеню зволоження. В лучних угрупованнях домінують такі рослини: свинорий пальчастий (*Cynodon dactylon*), мітлиця гігантська

Agrostis gigantea, куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*), комишевик звичайний (*Scirpoides holoschoenus*), костриця борозниста (*Festuca rupicola*). У складі різнотрав'я – пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*), дивина фіолетова (*Verbascum phoeniceum*), звіробій продірявлений (*Hypericum perforatum*), морква дика (*Daucus carota*), злинка подільська (*Erigeron podolicus*) [3].

Болотна рослинність з'являється на днищі знижень у випадку виходу на поверхню днища ґрунтових вод. Болотні угруповання часто розвиваються в комплексі з лісовою або лучною рослинністю. В складі болотних угруповань основу рослинного покриву складають види класу *Phragmito-Magnocaricetae*, відмічені очерет звичайний (*Phragmites australis*), куга озерна (*Scirpus lacustris*), зюзник європейський (*Lycopus europaeus*) та плакун верболистий (*Lythrum salicaria*). Береги боліт зарослі лучними рослинами [3].

З созологічної точки зору саме природні угруповання є більш цінними. Тут відмічено ряд видів, що охороняються: *Betula borysthena* береза дніпровська (Червона книга України), *Centaurea breviceps* волошка короткоголова (Червона книга України), ендеміки: *Thymus borysthenicus* чебрець дніпровський, *Senecio borysthenicus* жовтозілля дніпровське) та *Tragopogon borysthenicus* козельці дніпровські [23].

Заказник дуже багатий на зелені насадження. На цій місцевості виділяються дві категорії площ - покрита лісом та безлісся. Лісові насадження заказника виконують численні корисні функції - ґрунтозахисні, природоохоронні, рекреаційні, санітарно-гігієнічні, естетичні.

Перші лісові посадки були зроблені ще в 70-80 роках минулого століття і призначалися для захисту від постійно сипучих пісків, що активно переносилися вітром. З тих часів збереглися і становлять найбільшу ґрунтозахисну та рекреаційну цінність дерева сосни кримської та звичайної. Вони тепер виростають одиничними деревами, групами або утворюють рідколісся на площі. Деякі дерева досягають у висоту до 35 м і мають товщину 85 см. Друге місце за площею займає біла акація. Завдяки винятково швидкому зростанню та здатністю до порослевого і коренепаросткового

поновлення біла акація, раз посаджена, надалі протягом тривалого часу виконує свою ґрунтозахисну роль. Навесні, коли дерева акації покриваються білим цвітінням квітів, ліс наповнюється їх ароматом, гудінням бджіл та співом птахів.

У кращих ґрунтових умовах заказника невеликими групами ростуть клен, гледичія звичайна, осика та інші породи. Під їх пологом росте підріст цих дерев. Ці різнопородні ділянки заказника дуже мальовничі. Завдяки присутності вічнозелених сосен, вони зберігають свою привабливість і свіжість в будь-яку пору року.

На території заказника є трав'янисті рослини, в тому числі і лікарські – цмин піщаний, деревій Гербера, чебрець дніпровський. Мешкають тут олені, косулі, дикі кабани, зайці, лисиці, їжаки, гадюки, ящірки; з птахів – дикі голуби, дятли, сороки, іволги, шпаки, фазани, граки, ворони, солов'ї, синиці.

Поєднання залісених різними породами ділянок з безлісними галявинами, різноманітні форми рельєфу утворюють своєрідний та неповторний ландшафт, який приваблює численних відвідувачів. Хоча антропогенні навантаження короточасні, вони не проходять безслідно для заказника – лісових посадок, трав'яного покриву, ґрунту, природного поновлення лісових порід. Внаслідок витоптування трав послаблюється задерніння і зв'язність піску, оголюються коріння сосен, пошкоджується підріст дерев і чагарників [3].

ВИСНОВКИ

1. Каховський район знаходиться на півночі Херсонської області і займає площу в 1,451 тис.км², що складає 3,5 від території всієї Херсонської області. Особливості природи цієї території визначаються його положенням на півдні України в межах степової зони Східно-Європейської рівнини.

2. В останні десятиріччя під дією антропогенних факторів в області різко погіршився стан навколишнього середовища. Хоча Херсонська область займає лише 4,7 % площі України, проте її біологічне розташування характеризується значними величинами. Флора області налічує більше 1500 видів вищих судинних рослин, але у результаті дії антропогенних чинників ряд видів на території області стали рідкісними і зникаючими. Відповідно до ступеню загрози їх існуванню вони включені до природоохоронних документів.

3. В структурі природно-заповідного фонду Каховського району представлений лише один заказник – загальнозоологічний заказник місцевого значення «Корсунський» площею 3357 га. Створений у 1978 році і підпорядковується Державному підприємству «Каховське лісове господарство» Херсонського обласного управління лісового та мисливського господарства.

4. Дослідивши літературні джерела та гербарний матеріал кафедри ботаніки, встановлено зростання 9 рідкісних видів судинних рослин, а саме: Світовий червоний список – 1 вид (*Agropyron dasyanthum* Ledeb.), Червона книга України – 6 видів (*Allium savranicum* Besser, *Alyssum savranicum* Andrz., *Betula borysthenica* Klokov, *Centaurea breviceps* Iljin, *Stipa borysthenica* Klok. ex Prokud., *Stipa cappilata* L.), Червоний список Херсонської області – 2 види (*glutinosa* (L.) Gaertn. та *Fraxinus excelsior* L.).

5. Природні комплекси заказника приурочені в основному до безлісних ділянок. На відкритих ділянках в умовах позитивних елементів

рельєфу домінує піщано-стєпова рослинність та рослинність заростаючих пісків. Також представлені монокультурні насадження Сосни звичайної та Сосни кримської. Крім піщаної, на невеликих площах утворюються лісові, болотні та лучні угруповання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агроклиматический справочник по Херсонской области. – Ленинград: Гидрометиздат, 1958. – 90с.
2. Атлас почв Украины. – К.: Вид-во Урожай, 1977. - 159 с.
3. Бойко М.Ф., Москов Н.В., Тихонов В.И. Растительный мир Херсонской области. - Симферополь: Таврия, 1987. - 124 с.
4. Бойко М.Ф. Нові знахідки рідкісних і зникаючих видів рослин у Херсонській та Миколаївській областях // Укр. ботан. журн. – 1988. – Т. 45, № 5. – С. 84-87.
5. Бойко М.Ф., Чорний С.Г. Екологія Херсонщини. Навчальний посібник. - Херсон: 2001. - 156 с.
6. Висоцький Г., Лавренко Є., Махов Г., Рудницький С. Проектований державний пісковий заповідник Дніпровського Низу Херсонської округи // Охорона пам'яток природи в Україні. – Херсон., 1928. – Зб. 2. – С. 1-9.
7. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О.М. Маринич та ін. – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989- 1993. – Т.1-3.
8. Гордиенко И.И. Олешковские пески и биогеоценотические связи в процессе их зарастания. К.: Наук. думка, 1969. – 135 с.
9. Гринь Ф.О. Про минуле і сучасне лісових гайків на Нижньодніпровських пісках // Укр. ботан. журн. – 1954. – 11, №1. – С. 45-54.
10. Гук М.І., Половко І.К., Приходько І.Ф. Клімат Української РСР. – К.: Вид-во Радянська школа, 1958.- 342 с.
11. Екологічне законодавство України. Збірник законодавчих актів України.-Харків: «Еко-Право-Харків», 1998.- 300 с.
12. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – С. 502-504.
13. Захарова М.Я., Мойсієнко І.І. Еколого-ценотичні особливості *Thymus borysthenicus* Klokov et Des.-Shost. на Нижньодніпровських пісках //

Актуальні проблеми ботаніки та екології. Матеріали Міжнародної конференція молодих вчених, присвяченої 120-річчю від дня народження Д.К. Зерова (м. Полтава, 15-20 вересня 2015 року). – Полтава, 2015. – С. 71.

14. Захарова М.Я., Мойсієнко І.І. Флороценотична приуроченість рідкісних видів природніх лісів на нижньодніпровських пісках. - Чорноморськ. бот. ж., 12(2), 2016. – С. 206-213.

15. Зелена книга України. Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, які підлягають охороні / Під. заг. ред. Я.П. Дідуха. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.

16. Кобів Ю. Список українських наукових та народних назв судинних рослин. – К.:Наук. думка, 2004. –800 с.

17. Котенко Т. И., Подгайный М. Н., Роман Е. Г. О необходимости создания заповедного объекта на территории Козачеллагерской арены Нижнеднепровских песков // Оптимізація природно-заповідного фонду України. Вип. 1. – Київ: Інститут зоології НАНУ, 1994. – С. 90-92.

18. Котенко Т.И., Уманец О.Ю., Селюнина З.В. Природный комплекс Казачьеллагерской арены Нижнеднепровских песков и проблемы его сохранения. Сообщение 1. Общая характеристика Казачьеллагерской арены // Заповідна справа в Україні. – 1999. - Том. 5, Вип. 1. – С. 61-72.

19. Мойсієнко І.І., Захарова М.Я., Штепенко Н.Д. Еколого-ценотична характеристика *Salix rosmarinifolia* L. на Нижньодніпровських пісках // VI відкритий з'їзд фітобіологів Причорномор'я (Херсон-Лазурне, 19 травня 2015 року). Збірка тез доповідей (Відп. ред. М.Ф. Бойко). – Херсон: ХДУ, 2015. - С. 66-67.

20. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2008. – 440 с.

21. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні. 1994.- К.: Вид-во Раєвського, 1997. - 80 с.

22. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні. 1999.- К.: Вид-во Раєвського, України. К.-, 2000.- 184 с.
23. Онищенко В.А. Созологічний пріоритет як основа режиму природно-заповідних територій // Заповідна справа на межі тисячоліть. – Канів, 1999. – С. 17-20.
24. Определитель высших растений Украины / Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. - Киев: Наук. думка, 1987. - 548 с.
25. Памятники природы Херсонской области / сост. Вирлич А.Э., Ардамацкая Т.Б., Веденьков Е.П. – Симферополь : Таврия, 1984. – 112 с.
26. Почвы УССР / Вернандер Н.Б., Годлин М.М., Самбур Г.И., Скорина С.А. - Киев-Харьков: Изд-во Госсельхозиздат УССР, 1952. - 932 с.
27. Природа Украинской ССР. Климат./Логвинов К.Т., Щербань М.И., – Киев: Наукова думка, 1984. – 227с.
28. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. / Маринич А.М., Пашенко В.М., Шищенко П.Г. – Киев: Наукова думка, 1986. – 218с.
29. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды. / Грезов В.Н. и др. – Киев: Наукова думка, 1987. – 224с.
30. Природа Украинской ССР. Почвы. / Вернандер Н.Б., Гоголев И.Н., Ковалишин Н.В. и др. – Киев: Наукова думка, 1986. – 217с.
31. Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис. (Відп. ред. М.Ф.Бойко). – К.: Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
32. Соломаха І.В., Воробйов Є.О., Мойсієнко І.І. Рослинний покрив лісів та чагарників Північного Причорномор'я // Київ: Фітосоціоцентр. – 387 с.
33. Тимошенко П.А. До класифікації рослинності Нижньодніпровських арен // Укр. ботан. журн. – 1997. – 54, №6. – С. 569-574.

34. Уманець О.Ю. Еколого-ценотична характеристика флори піщаних масивів Лівобережжя Нижнього Дніпра та її генезис. – Автореф. дис. канд. біол. наук. – Київ, 1997. – 19 с.
35. Уманець О.Ю. Природный комплекс Казачьелагерской арены Нижнеднепровских песков и проблемы его сохранения. Сообщение 1. Изменение флоры и растительности Казачьелагерской арены за 65 лет // Заповідна справа в Україні. – 1999а. – Том. 5, Вип. 2. – С. 9-15.
36. Фізико-географічне районування Української РСР. – К.: Вид-во Радянська школа, 1969. - 468 с.
37. Фізична географія Української РСР.–К.: Вища школа, 1982. - 337 с.
38. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: Вид-во Глобалконсалтинг, 1999. – 912 с.
39. Червоний список Херсонської області // Рішення XXVI сесії VI скликання Херсонської Обласної Ради від 13.11.2013 № 893. Херсон, 2013. – 12 с.
40. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk. – Kiev, 1999. – 346 p.
41. Smekalova, T., Maslovky, O. & Melnyk, V. 2011. *Agropyron dasyanthum*. The IUCN Red List of Threatened Species 2011: e.T176502A7254702. <https://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2011-1.RLTS.T176502A7254702.en>.
42. https://uk.wikipedia.org/wiki/Вільха_чорна
43. [https://uk.wikipedia.org/Корсунський_\(заказник\)](https://uk.wikipedia.org/Корсунський_(заказник))
44. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ясен_звичайний